

УДК 336.13.051(477)

*Бойцун Н.Є., д-р фіз.-мат. наук, проф.; Малашенко Г.Ф.,
Дніпропетровський національний університет, банк "Аваль"*

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА АКТИВІЗАЦІЮ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті аналізується вплив державного регулювання на активізацію фінансового ринку України. Розглянуто існуючі у сучасному вітчизняному законодавстві нормативні вимоги до банківської системи, практика банківської діяльності у країнах з розвинутим фінансовим ринком. Сформована структура моделі вибору напрямку формування активів комерційного банку.

Ключові слова: фінансовий ринок, банківська система, державне регулювання, ефективність.

Регуляторна політика НБУ, як провідника процесу державного регулювання банківської системи, у даний час спрямована, в основному, на забезпечення надійності і платоспроможності банків, і практично не регламентує рентабельність їхньої роботи, рівень прибуткових активів у загальних активах, від чого залежить ефективність роботи банку. Разом з тим, з використанням нормативів НБУ та критеріїв, пропонує закордонними регуляторними системами при регулюванні банківської діяльності, банком може бути розроблений алгоритм формування варіанта ефективного функціонування на базі оптимізації структури його активів.

Аналіз існуючих у сучасному вітчизняному законодавстві і підзаконних актах нормативних вимог до банківської системи, практики банківської діяльності в країнах з розвинутим фінансовим ринком, дозволив сформулювати структуру моделі вибору напрямків формування активів комерційного банку.

Вибір напрямків активних операцій банку, до яких, насамперед, належать кредитні операції та операції інвестування засобів у цінні папери, являє собою складну як з методологічної та методичної, так і з практичної точок зору задачу. Це пояснюється тим, що ліквідність і надійність банку залежать від багатьох факторів, вплив яких відбивається на структурі активів, пасивів, прибутковості банку та інших його показниках.

У зв'язку з цим, при розробці політики розміщення активів банку необхідно враховувати те, що максимальний прибуток може бути отриманий шляхом формування найбільш прибуткових активів при використанні найбільш дешевих ресурсів, сформованих банком. При визначенні прибутковості активів потрібно враховувати, що кожний з видів активів характеризується не тільки рівнем прибутковості, але й рівнем ризику розміщення активів. При цьому ризик, відповідно до теорії ризику, прямо пропорційний прибутковості активів. Хеджування ризиків супроводжується визначеними витратами. Стосовно активів – витрати на страхування ризиків являють собою страхування неотримання планованих обсягів прибутку, страхування неповернення кредитів, страхування

майна тощо. Стосовно пасивів – процес страхування являє собою страхування ризику відповідальності банку перед інвесторами і кредиторами (вкладниками).

Виходячи з вищевикладеного, функція мети має вигляд:

$$Z = \sum (A_i p_i - A_i c_i) - SK \cdot z_{SK} - \sum P_j z_j \Rightarrow \max,$$

де A_i – i -й вид активів;

p_i – прибутковість i -го виду активів;

c_i – питомі витрати на страхування ризику по i -му виду активів;

P_j – пасиви j -го виду;

z_{SK} – витрати, пов'язані з використанням власного капіталу (виплати власників – дивіденди);

z_j – питомі витрати на залучення пасивів j -го виду;

$$z_j = z_{jосн} + z_{jстр},$$

де $z_{jосн}$ – виплати інвесторам і кредиторам;

$z_{jстр}$ – питомі витрати на страхування відповідальності банку.

При формуванні як активів, так і пасивів банк повинен виконувати ряд вимог НБУ, за якими контролюється ліквідність і надійність банку. Це обумовлює можливість і необхідність формалізації обмежень, у рамках яких банк може функціонувати.

Визначальними показниками у даному випадку є: статутний фонд ($V\Phi$) і власний капітал (SK) банку.

Зокрема, для місцевих корпоративних банків мінімальний розмір статутного капіталу ($V\Phi_{норм}$) складає 1 млн. євро. Для комерційних банків, що функціонують у межах однієї області, статутний капітал повинен складати не менше 3 млн. євро. Для банків, що здійснюють діяльність на території всієї України, статутний капітал повинен бути не менше 5 млн. євро:

$$V\Phi \geq V\Phi_{норм}$$

Велика кількість обмежень пов'язана з вимогами НБУ до власного капіталу банку.

Так, зокрема, з метою забезпечення нормативного показника достатності капіталу банку його власний капітал (SK) повинен бути не менше ($\gamma_{dk} \cdot 100$) % притягнутих засобів ($П$):

$$SK \geq \gamma_{dk} \cdot \Pi.$$

Відповідно до діючих вимог НБУ $\gamma_{dk}=0,05$.

Власний капітал (SK) не повинен бути менше сукупного розміру грошових внесків фізичних осіб (D_g):

$$D_g \leq SK.$$

Це обмеження на залучення засобів фізичних осіб дозволяє забезпечити надійність повернення засобів вкладникам у випадку його неплатоспроможності.

З метою формування раціональної структури пасивів банку, орієнтації банку на проведення депозитних (пасивних) операцій з підприємствами і фізичними особами, НБУ висуває наступні вимоги до банків: загальна сума міжбанківських позик ($Z_{мбо}$) і притягнутих централізованих засобів ($S_{ц}$) не повинна більш, ніж на $(\gamma_{мбо} \cdot 100)\%$ перевищувати власний капітал банку (SK):

$$Z_{мбо} + S_{ц} \leq \gamma_{мбо} \cdot SK.$$

При цьому, відповідно до діючих нормативів $\gamma_{мбо}=3$, тобто банк може сформувати свої пасиви за рахунок залучення міжбанківських кредитів і залучення централізованих засобів на суму, що не перевищує власного капіталу більш, ніж у три рази. Слід зазначити, що такий норматив різко відрізняється від закордонної практики використання міжбанківських позик для формування ресурсів банків. Більш докладно це питання буде висвітлено нижче.

Виходячи з того, що власний капітал банку складається з основного, додаткового капіталу і капіталу, притягнутого на умовах субординованого боргу, можна записати наступне рівняння:

$$SK = OK + DK + K_{суб}.$$

Визначимо вимоги до додаткового капіталу і капіталу, притягнутого на умовах субординованого боргу: відповідно до вимог НБУ додатковий капітал (DK) не повинен перевищувати суму основного капіталу (OK):

$$OK \geq DK,$$

а капітал, притягнутий на умовах субординованого боргу ($K_{суб}$), не повинен перевищувати 50% основного капіталу (OK):

$$OK \geq 0,5K_{суб}.$$

Ряд обмежень повинен реалізовувати вимоги НБУ до співвідношення активів і пасивів банку. Ці вимоги викликані необхідністю забезпечення його ліквідності і платоспроможності.

Насамперед, введемо обмеження, що впливає з теорії рівності вартості активів обсягу джерел їхнього формування. Обмеження, які обумовлені вимогою рівності активів сумі пасивів і власного капіталу банку:

$$\sum_1^n A_i = \sum_1^m \Pi_j + SK$$

тобто сума активів дорівнює сумі пасивів і власного капіталу банку.

Виходячи з вимог забезпечення платоспроможності банку, його власні засоби повинні бути не менше $(\gamma_{SK} \cdot 100)\%$ його активів:

$$SK \geq \gamma_{SK} \cdot A \quad \text{або} \quad A \leq \frac{SK}{\gamma_{SK}}.$$

При цьому, згідно з діючими в даний час нормативами $SK=0,08$.

Виходячи з вимоги миттєвої ліквідності, кошти банку, які знаходяться на кореспондентських рахунках в інших банках ($K_{кр}$) і кошти в касі ($Ч_д$), а також 50% суми дорожніх чеків ($Ч_д$) повинні бути на $(\gamma_k \cdot 100)\%$ більше за розрахункові (P_n) і поточні (Π_p) зобов'язання банку:

$$K_{кр} + K + 0,5Ч_д \geq \gamma_k (P_n + \Pi_p).$$

При цьому, відповідно до вимог НБУ $\gamma_k=0,2$.

З метою забезпечення загальної ліквідності ліквідні активи банку (A_l) повинні бути не менш загальних його зобов'язань (Z). Тому необхідно ввести наступне обмеження:

$$A_l \geq Z.$$

З метою дотримання нормативу ресурсної ліквідності $(\gamma_r \cdot 100)\%$, сума короткострокових ($A_{кр}$) і довгострокових ($A_д$) активів банку не повинна перевищувати суму короткострокових ($\Pi_{кр}$) і довгострокових ($\Pi_д$) ресурсів банку:

$$A_{кр} \leq \Pi_{кр}; \quad A_д \leq \Pi_д.$$

Засоби комерційного банку, що інвестуються на придбання частин (акцій) акціонерних товариств, недержавних боргових зобов'язань ($K_{инв}$) відповідно до вимог НБУ не повинні перевищувати власного капіталу банку (SK), складаючи не більше $(\gamma_{инв} \cdot 100)\%$ його розміру. При цьому, згідно з вимогами НБУ $\gamma_{инв}=0,25$. У зв'язку з цим вводимо обмеження:

$$K_{инв} \leq \gamma_{инв} \cdot SK.$$

Особливі вимоги ставляться до так званих "збиткових активів" (A_y), до яких належать прострочені активи (Π_A), 30% пролонгованих активів ($\Pi_{ПА}$) і 20% дебіторської заборгованості (DZ):

$$A_y = \Pi_A + 0,3\Pi_{ПА} + 0,2DZ.$$

Зокрема, "збиткові активи" (A_y) повинні складати не більше $(\gamma_y \cdot 100)\%$ власного капіталу (SK):

$$A_y \leq \gamma_y \cdot SK.$$

Ще одне обмеження, що визначає співвідношення між активами і власним капіталом банку, викликане вимогою НБУ до максимально припустимої суми міжбанківських позик, наданих комерційним банком іншим банкам. Максимальна сума міжбанківських позик, наданих комерційним банком ($Z_{мб}$) іншим банкам, не може більш ніж на $(\gamma_{мб} \cdot 100)\%$ перевищувати власний капітал банку (SK), що дає можливість сформулювати наступне обмеження:

$$Z_{мб} \geq \gamma_{мб} \cdot SK.$$

При цьому, відповідно до вимог НБУ $\gamma_{мб}=2$, тобто міжбанківські позики, видані банком, можуть у три

рази перевищувати його власний капітал. Цей показник, як і той, що наведений вище, істотно відрізняється від вимог, пропонуєних регулюючими органами закордонних країн до комерційних банків. Наведена норма НБУ відображає низький рівень платоспроможності суб'єктів господарювання, у результаті чого банки змушені були формувати подібні активи при відсутності платоспроможних позичальників. Стабілізація економіки України і тенденції росту економіки, що намітилися, вимагають підвищення вимог до банків по цьому показнику як з боку НБУ, так і з боку самих банків, на що неодноразово вказують іноземні аудиторські фірми. Таким чином, величина міжбанківських кредитів, які видаються і залучаються, повинна бути прив'язана до загальної суми активів і становити не більше 5% їхньої загальної суми. Отже, у даному випадку більш прийнятні обмеження:

$$\gamma_{мбА} \cdot A \geq A_{мбА}; \quad \gamma_{мбОА} \cdot A \geq A_{мбОА}.$$

Може бути сформульоване одне обмеження, що реалізує вимоги НБУ до структури активів (за кількістю вимог з боку НБУ). Зокрема, частка високоліквідних активів (A_{vl}) у робочих активах (A_p) повинна бути не менше ($\gamma \cdot 100$) %:

$$A_{vl} \geq \gamma \cdot A_p.$$

Ця вимога, як і багато інших вимог НБУ, висувається з метою забезпечення ліквідності банку.

Разом з тим, ліквідність, надійність і прибутковість банку багато в чому залежить від частки процентних активів у загальних активах. Тому, на наш погляд, доцільно ввести наступне обмеження: процентні активи в загальній сумі активів не повинні перевищувати максимально припустимої частки (β_{max} %) і бути меншими мінімально припустимого рівня (β_{min} %):

$$\beta_{min}\% \cdot A \leq A_p \leq \beta_{max}\% \cdot A.$$

При цьому слід зазначити, що в закордонній практиці при аналізі діяльності банку і встановленні його рейтингу використовується норматив $\beta_{min}\% = 0,85$, а верхня межа не встановлюється.

Одним із важливих критеріїв у закордонній практиці банківської справи є прибутковість роботи банку, що в даний час не знайшла відображення в нормативах НБУ.

Разом з тим, враховуючи різну прибутковість активів, необхідність орієнтації банків на кредитування підприємств і організацій різних галузей економіки України з використанням процентних ставок, порівнянних з рівнем інфляції та рентабельністю суб'єктів господарювання, недопущення необґрунтованого завищення банками процентних ставок, орієнтацію банків на скорочення витрат, пов'язаних з їхнім функціонуванням, необхідно, на наш погляд, ввести в систему обмежень при формуванні активів наступні обмеження.

Перші два з них стосуються прибутковості активів. Таким чином, вимоги до прибутковості

активів мають як нижнє ($ROA \geq \gamma_{minROA}$), так і верхнє ($ROA \leq \gamma_{maxROA}$) обмеження. Звідси, активи банку (A) при обсязі отриманого чистого прибутку ($\Pi_{чист}$) не повинні перевищувати величину ($\Pi_{чист} / \gamma_{minROA}$):

$$A \leq \Pi_{чист} / \gamma_{minROA}$$

і не повинні бути меншими ($\Pi_{чист} / \gamma_{maxROA}$):

$$A \geq \Pi_{чист} / \gamma_{maxROA}.$$

Наступні обмеження регламентують прибутковість капіталу. Необхідність досягнення визначеної прибутковості капіталу обумовлює присутність наступних обмежень:

- власний капітал банку (SK) при мінімально припустимій величині прибутковості капіталу (γ_{minROE}) повинен бути не більш, ніж ($\Pi_{чист} / \gamma_{minROE}$)

при величині чистого прибутку ($\Pi_{чист}$):

$$SK \leq \Pi_{чист} / \gamma_{minROE};$$

- для досягнення максимально припустимої величини прибутковості капіталу (γ_{maxROE}) власний капітал банку (SK) повинен бути не менше, ніж ($\Pi_{чист} / \gamma_{maxROE}$) при величині чистого

прибутку

($\Pi_{чист}$):

$$SK \geq \Pi_{чист} / \gamma_{maxROE}.$$

Наступне обмеження повинно регламентувати комерційну маржу, тобто чистий прибуток ($\Pi_{чист}$) у сумарному доході ($D_{сум}$) повинен знаходитись у наступних межах:

- повинна забезпечувати мінімально необхідну маржу (γ_{min}):

$$\Pi_{чист} \geq D_{сум} \cdot (\gamma_{min});$$

- повинна забезпечувати вимоги неперевикнення максимально припустимої маржі (γ_{max}):

$$\Pi_{чист} \leq D_{сум} \cdot (\gamma_{max}).$$

Процентні активи ($A\%$) повинні знаходитись у наступних межах:

- повинні забезпечувати мінімально припустимий рівень рентабельності процентних активів;
- не повинні перевищувати максимально припустимий рівень рентабельності процентних активів;

$$\gamma_{amax} A\% \geq \Pi\% \geq \gamma_{amin} A\%,$$

тобто $\Pi\% / \gamma_{amax} \geq A\% \geq \Pi\% / \gamma_{amin}$.

Прибуткові активи банку приносять як процентний, так і комісійний доход ($K_{дох}$). При цьому комісійний доход на суму прибуткових активів

повинен складати не менше $(r_{ком} \cdot 100)\%$ суми прибуткових активів:

$$K_{дох} \geq r_{ком} A\%.$$

При цьому комісійні витрати банку не повинні перевищувати суму: $Z_{ком} \leq \gamma_{зком} A\%$.

Забезпечення під податки в банку ($O_{нал}$) повинно забезпечувати покриття платежів у бюджет:

$$P_{чист} = \gamma_{нал} P;$$

$$O_{нал} = P - P_{чист};$$

$$P_{чист} = P - N = P - P\gamma_{нал} = P(1 - \gamma_{нал}).$$

Введення запропонованих обмежень, як показала практика їхнього використання в діяльності банку, дозволяє виявити внутрішні резерви зниження витрат на функціонування банку, а підприємствам – одержати фінансові послуги за прийнятними для них цінами. Це, у свою чергу, збільшує клієнтську базу банку і забезпечує зростання прибутку не за рахунок завищення вартості банківських послуг, а за рахунок збільшення обсягів виконуваних послуг і зниження питомих витрат на їхнє виконання. В цілому, такий підхід дозволяє підвищити ефективність функціонування банківської системи.

Реалізація моделі показує, що на структуру і прибутковість розміщення активів, вартість банківських послуг істотно впливає не тільки рівень інфляції і платоспроможність клієнтів, а, насамперед, вартість кредитних ресурсів та їх величина.

Удосконалення банківської діяльності в цьому напрямку залежить від державного регулювання. Заходами, які призводять до нарощування власного і притягнутого капіталу є, на наш погляд, такі: по-перше, створення на базі банків і підприємств фінансово-промислових груп; по-друге, надання урядом банкам цільових кредитних ресурсів під низький відсоток на кредитування конкретної (пріоритетної) категорії підприємств на пільгових умовах, інтенсивний розвиток яких дозволяє істотно підвищити ефективність функціонування економіки України в цілому.

Використання запропонованої моделі оптимізації активів і пасивів банку дозволяє констатувати, що подібні заходи, спрямовані на активізацію використання і нарощування народно-господарського потенціалу України, також істотно зміцнюють і її банківську систему, що гарантує активну участь банків у процесі підвищення ефективності функціонування економіки.

Summary

Influence of government regulation on Ukrainian financial market activation is analyzed in the article/ Existed banking regulatory requirements in Ukraine as well as practice of banking activities in commercial bank assets forming directions was formed.

